



ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET IGAZG. VÁLASZTMÁNYA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként. **Szeptember. I.** Ára évenként i frt 15 kr.

Tartalom: „Die Süßwasserablage-ungen im südöstlichen Siebenbürgen.“
Z. Knöpfler Gyula. — Essayson Educational Reformers by R. Herbert
Quick. F. L. — Report of the Worces'er School. F. L. — Zur Psycho-
physik der Moral und des Rechtes. F. L. — A francia forradalom phi-
losophiája. Ladányi Gedeon.

„Die Süßwasserablagerungen im südöstlichen Siebenbürgen.“ Dr. Herbich F. és Dr. Neumayr M.

Közli: Z. Knöpfler Gyula.

A bécsi cs. kir. birodalmi földtani intézet 1875. évi évkönyvének IV-ik füzetében „Beiträge zur Kenntniss fossiler Binnenfauna“-czián alatt Dr. Herbich F. és Dr. Neumayr M. Erdély délkeleti részének édesvizi képződményeit ismertetik meg. Miután hazánknak ez a része földtani tekintetben már oly sok érdekes és becses adatot nyújtott a tudománynak, és miután Erdély egész keleti részének, vagy is a székelyföldnek Dr. Herbich Ferencz által eszközendő részletes földtani leírása rövid idő alatt egész terjedelmében meg fog jellelni, szükségesnek látom az e tárgy iránt érdeklődők részére az ezen értekezésben foglalt és a fenn jelzett vidéknek édesvizi képződményeit tárgyaló specialis tanulmányoknak főbb eredményeit közlé tenni.

Az értekezés két főrésze oszlik; az I-sőben dr. Herbich Ferencz ezen képződményeket földtani, a II-dikban pedig dr. Neumayr M. paläontologiai szempontból tárgyalja. A vizsgálódásuk körébe vont vidékek az u. n. háromszéki medence és a Barcaság, melyeknek határait dél és kelet felé a tulajdonképpeni Kárpátok, északon a Hargita hegységnek déli nyulványai t. i. a Barothi és Bodoki magaslatok, végre nyugaton a Persányi hegység képezik.

A minden oldalról magas hegyvonulatok által körülvett medencének területe körülbelül 1151 negyszög kilométer, a melyhez csatolandók még az Erdővidéki és S.-szt.-györgyi öblök, melyek a Hargitának délnyugoti lejtőibe mélyen bemetszenek. E medencének összes vizeit az Olt folyó veszi föl, és azokat Alsó-Rákosnál a Persányi hegységet áttörvén, Erdély belseje felé szállítja.

A kijelölt területnek szélein mindenütt lépnek föl oly rétegek, melyek igen gazdag Congeria rétegbeli faunát tartalmaznak, minél fogva föltehető, hogy a fiatal Neogen korban az egész medence édes

vagy csak gyenge sós víz által volt borítva. Elterjedésüket illetőleg, ezek a Congeria rétegek előjönnek az Olt folyó jobb partján Alsó-Rákostól északra, Felső-Rákosnál a Bögöz patakban, Vargyasnál a Vaspatakban, a Kormos völgynek alsó részében, Száldobos, Bardocz, Füle és Oloszteleknél, továbbá az egész Barothi öböl Barothtól, Bibarczfalva, Bodos, Telegdi Baczon, egészen az Uzonka patakig ilyen képződmények által van kitöltve.

Az Olt-völgyben hatalmasan vannak kifejlődve Köpecz, Miklós-vár, Nagy-Ajta, Bölön, Hidvég, Árapatak, Erősd, Al-Doboly, Ilyefalva, Sepsi-Szt.-György, Árkos, Kőrispatak, Kálnok és Zalánynál.

Az Olt balpartján, annak áttörésétől délre előjönnek Ágostonfalva, Ürmös, Apácza, Nussbach és Rothbach vidékén.

Az itt szóban levő Congeria emeletnek vastagsága biztosan meg nem határozható; kifejlődésének minősége azonban következő:

1) legalól fekszik egy szürke tályag, barnaszén és sphaerosiderit tömzsökkel;

2) erre következnek agyag, homok és homokkő képződmények, mészkő és barna vasérczel, melyek a congeriáknak tömeges előjövele által tűnnek ki, és végre

3) kavics és durva homok képezik a legfelső tagját.

A szürke tályag finom képlékeny agyag alakjában jelenik meg, hol sötét zöldre festve, hol pedig világos, vagy tiszta fehér színben.

Nagyon el van terjedve és az itteni congeria emeletnek legalsó szintjét képezi, sphaerosiderit és barnaszén tömzsöket tartalmaz, melyek közül az első egy magasabb, az utóbbi pedig egy mélyebb szinthez tartozni látszik.

A sphaerosiderit a tályagban néhány hüvelyk vastagságu telepeket képez, vastartalma a 40 %-ot is eléri és a fülei és magyarhermányi vasgyárakban mint vas érc használtatik. Ebből egy csak ritkán előjövő Unio fajon kívül számos növény maradvány ismeretes, melyek Hauer és Stache „Erdély geológiájában“ a 321-ik lapon fel vannak sorolva.

Az itteni congeria emeletnek mintegy második szintjét egy többnyire világos, sárgás, szürkés vagy vörhenyes agyag képezi, a melybe homok vagy homokkő, mészkő és helyenként barnavaskő települék közbe. Ez a szint mint már említve volt a congeriáknak tömeges előjövele által tűnik ki és több helyen jókora vastagságban van kifejlődve.

A congeria emelethez számítható legfelső képződmények kavics és durva homok lerakodmányokból állanak, barna, vereses barna, vagy vereses színnel, melyek hol összefüggő tömegeket képeznek, hol pedig mint laza kavics és homok jelennek meg, és az alattuk fekvő congeriá dús rétegektől feltűnően különböznek.

Hogy ezek a képződmények valósággal még a congeria emelethez állíthatók, biztosan csak Nussbach és Ürmös között volt kimutatható, mivel itt ezekben congeriák találtattak. Jókora elterjedéssel bírnak különösen az Erdővidéken, a hol helyenként tetemes vastagsá-

got is érnek el, Rothbach, Nussbach, Ürmös és Ágostonfalva között, továbbá északi irányban egész Vargyasig. A persányi hegységnek keleti lejtőjéhez bizonyos előhegységek csatlakoznak, melyeknek alakja kerekített körrajzuk és az azokba mélyen bemetsző vízmosások által a fő hegy-vonulat alakzati viszonyaitól feltűnően eltér, és a melyek helyenként régi partoknak megfelelő terassokat képezve, tekintélyes magasságot érnek el.

A mélyen bemetsző vízmosások ezen előhegységek szerkezetét kitűnően feltűntetik és a következő réteg sorozatot engedik megkülönböztetni: legalól fekszik a szürke tályag barnaszénnel, erre homokos-agyagos congeria tartalmu rétegek következnek igen nagy vastagságban kifejlődve, melyek ismét a congeria emelet legfelsőbb képződményei t. i. kavics és homok rétegek által földvék.

Ez utóbbiak főképp quarz törmelékekből és sárgás, vereses, vastartalmu homokból állanak, melyeken keresztül a víz az azt csak alig átengedő tályagig leszűrődvén, azon hatalmas csuszamlásokat idéz elő.

Habár az elősorolt helyeken mindenütt található kövületekben többé kevésbé gazdag pontok, mindazonáltal különösen két lelhely vonja magára a figyelmet, t. i. egyik Vargyas mellett a Vaspatak völgyében, melyet dr. Herbich Ferencz fedezett fel, a másik Árapataknál a Barothi hegységben, a melyet már száz év előtt Fichtel ismertetett meg, és utána még számos geolog látogatott meg.

E két lelhely — mint már említve volt — a congeria emelet két különböző szintjéhez tartozik és pedig a Vaspataki egy alsóbbhoz, az Árapataki pedig egy felsőbbhöz. Tekintsük meg röviden e két lelhelyet.

A Vaspataka, mely a persányi hegységből ered és közvetlenül Vargyas mellett a hason nevű folyóba szakad, egy haránt völgyecskét képez, a mely torkolatánál — hasonlóan a Vargyas völgyéhez — a krétakorbeli kárpáti homokkőbe behatol.

A völgyön feljebb haladva következnek az édesvizi képződmények, melyek itt közvetlenül a kárpáti homokkő réteg fejein fekszenek, majdnem vízszintes rétegeket képezvén. Az itt észlelhető réteg sorozat a következő: legalul egy csak csekély vastagságu szürkés kék tályag foglal helyet, ezt barnaszén követi, melynek vastagsága a kutatási munkálatoknál 10—11 méternyinek bizonyult, a barnaszén fölött újból tályag következik vastartalmu homokkal, mely utóbbi édesvizi kövületekben igen gazdag. Ezen kövületekben dús sárga homokot egy világos, fehères agyag földi, keskeny sphaerosiderit telepekkel, a sphaerosiderit mállás következtében veresre és barnára van festve, az agyagban congeriák csak ritkán jönnek elő. Mindezeket mint legelső réteg már jókora magasságban vastartalmu kavics és homok borítja, melyek még valószínűen a congeria emelethez számíthatók. Ezek szerint itt is, a congeria emeletnek ismeretes három szintje jelen van.

Az itt előjövő puhány fauna dr. Neumayr által meghatározva és ezen értekezésben leírva következő fajokból áll:

Cardium indet.

Neritina semiplicata. Sandb.

Bythinia tentaculata. L.

„ adnata. Neum.

„ labiata. Neum.

Hydrobia slavonica. Brus.

„ Eugeniae. Neum.

„ pagoda. Neum.

„ margarita. Neum.

„ elegantissima. Frauenf.

Valvata piscinalis. Müll.

Tropidina Eugeniae. Neum.

„ bifrons. Neum.

Planorbis Transsylvanicus. Neum.

A második nevezetesebb kövület lelhely az Árapataki a Barothi hegység legdélibb részében. A barothi hegységnek nyugoti lejtője ugyanis egészen a szántóföldek felső határáig congeria rétegek és homok által van borítva és csak legfelső részét foglalja el a krétakorbelti kárpáti homokkő. Ezek a képződmények a Barothi hegységbe bemetsző völgyek által több helyen igen jól fel vannak tárva, de különösen Árapataktól keletre, a Retkespatak völgyében, azonban mint ezen a vidéken mindenütt, úgy itt is csak a congeria emelet középső szintjének megfelelő rétegek észlelhetők, azok t. i., melyek az előbb ismertetett helyeken congeriákat tartalmaznak; a tályag itt sehol sincsen föltárva, legfőnnebb a legfelső része gyakori Paludinákkal és Planorbisokkal. A Retkespatak völgyében legalább 4 egymásra következő congeria tartalmu réteg volt megkülönböztethető, melyek egymástól 3—4" vastag homokkő rétegek által vannak külön választva és öszszesen mintegy 60'-nyi vastagságot érnek el. Ezek a rétegek az ott előjövő gyakori csuszamlások által öszsze-viszsa vannak zavarva, annyira, hogy például az ördögárkában az alluvialis és diluvialis kavicsban fekszenek. Egyáltalában a congeria emelet három szintje Árapatakánál nem kimutatható, csak is a tulajdonképpeni congeria tartalmu rétegek szintje, melynek legelső részében különösen Congeriák, a középsőben nagy Paludinák és a legalsóban pedig apró Paludinák jönnek elő.

Ezen lelhelynek faunája, szintén dr. Neumayr által meghatározva és ezen értekezésben leírva, a következő fajokból áll:

Congeria triangularis. Partsch.

Pisidium priscum. Eichw.

Neritina semiplicata. Sandb.

Vivipara Sadleri. Partsch.

„ grandis. Neum.

„ alta. Neum.

„ Herbichi. Neum.

- Bythinia labiata. Neum.
 Hydrobia prisca. Neum.
 „ transitans. Neum.
 „ Eugeniae. Neum.
 „ elegantissima Frfld.
 Carinifex quadrangulus. Neum.

A fentebb elősorolt adatokat röviden a következőkben foglalhatjuk össze. Az Erdély délkeleti részében levő medenczének édesvizi képződményei három szintet képeznek, és pedig legalul agyag barnaszénnel, melyek Cardium Fuchsiit, congeriákat, meghatározhatatlan Gasteropodákat és Ostracodákat tartalmaznak, a középső színt agyag és homokból áll a felsorolt gazdag puhány faunával, végre legfelül kavics telepek és conglomeratok fekszenek, melyekben csak is Ūrmös és Nußbachnál jönnek elő congeriák, nem valószínűtlen azonban, hogy ezek a képződmények már a diluviumhoz tartoznak, s a congeriák másodlagos fekhelyükön vannak.

A barnaszénet tartalmazó agyagoknak kora meghatározatlan, mert a felsőbb képződményekben jönnek ugyan elő kővületek, melyek az alsó congeria rétegekre mutatnak, de az említett agyagoknak faunája semmit sem bizonyít, továbbá az Unger által ezen helyről meghatározott és a sarmati emeletet jellemző növényi maradványok csakugyan kétségesse teszik, hogy ezek az agyagok nem tartoznak-e szintén még a sarmati emelethez.

A mi a középső szintnek gazdag puhány faunáját illeti, az — mint láttuk — már eléggé változatos, de a rétegek korának biztos meghatározására nem kielégítő és valószínű, hogy ez a kővület dús középső szint még több szintre taglalódik, a melyeknek egy része a ponti, más része a levantini rétegekhez tartozik.

Az ismertetett két lelhely t. i. Vargyas és Árapatak kővületeinek összehasonlításából kitűnik, hogy e két lelhely csak négy közös alakkal bír a melyek azonban mind két helyen igen gyakoriak lévén biztos jelei egy idejű lerakódások jelenlétének. A ritkább alakok, Hydrobia elegantissima kivételével, nem jönnek mind két helyen elő, ilyen van 8; végre vannak olyanok is, melyek az egyik lelhelyen igen gyakoriak, de a másikon egészen hiányzanak, így Árapataknál a különböző Viviparak, Congeria triangularis és a sima Hydrobiák, míg Vargyasnál Hydrobia pagoda, slavonica és Valvata piscinalis. A vargyas és árapataki édesvizi képződmények egészben véve sokat hasonlítanak, a Radmanest és Tihanyi ily szerű képződményekhez, a melyeknek faunáját Fuchs ismertette meg (Jahrbuch der geol. Reichsanst. 1870). Ugyszintén rokonság fedezhető föl a franciaországi Bligny-sous-Baunei lerakódásokkal is, a menyinyiben az alakok típusainak hasonlatossága határozottan arra mutat.

Végre föl kell említenem, hogy ez értekezés palaeontologiai részében tüzetesen leírt, itt azonban csak röviden felsorolt kővületek, melyek két táblában — sikerült és hű rajzok által — szemléltethetővé vannak téve, Kolozsvárt az erdélyi muzeum ásvány-földtani gyűjte-

ményében vannak elhelyezve, továbbá, hogy ezen igen gazdag anyag-
nak feldolgozhatását nagy részben muzeumi őr dr. Herbach Ferencz
korán elhunyt szellemdús leányának néhai Herbach Eugenia kisasz-
szonynak köszönhetni, a ki annak fajok szerinti külön választásában
rendkívüli kitartást és dicséretes alak ismeretet tanusított, a mely
fáradtságos munka iránti elismerésnek kifejezést adandó; dr. Neumayer
a talált új alakok közül kettőt t. i. *Hydrobia Eugeniae* és *Tropidina*
Eugeniae ezen kisaszszonynak ajánlván, azokat keresztnevével megje-
lölve ismertette meg a tudományos körökben.

Essays on Educational Reformers by R. Herbert Quick, Cincinnati, 1874.

A Trinity College (Cambridge) egykori tagjának e műve érde-
kes adatot szolgáltat arra, hogy az angol neveléstan írók is mind
jobban-jobban igyekeznek felhasználni a külföldi (francia, német)
paedag. irodalom kiválóbb termékeit.

A mű első fejezete a jezsuita iskolákról szól. Ismerteti a Ratio
studiorumot, a jezsuiták tanmódját, módszerét, nevelési elveit. A má-
sodik fejezetben Roger Ashamnak (16. századbeli híres philologus,
Erzsébet királyné nevelője) holt nyelvek tanítását tárgyaló művét a
„Scholemaster“-t ismerteti, mely mű ma is érdekes tanulmány-tárgy.
Montaigne-, Ratic-, Milton-nak egy-egy rövid cikket szen-
tel; aztán Comenius, Locke, Rousseau, Basedow, Pesta-
lozzi, Jacotot, Spencer, Herbert rendszereinek jellemzésére
elég tért és gondot fordít. Az utolsó két fejezetben saját nézeteit
mondja el általában a nevelésről, s különösen az erkölcsi- és vallásos
nevelésről. A vallásos nevelést cultussal (ima, írás, olvasás, alkalmi
beszéd, énekek és himnuszok) köti össze. A vallás-tanítás kenetét
mindig a gyermek vezetőinek vallásossága szerzi. A vallásosság az-
zal a belátással párosuljon, hogy az eszmék végtelenül nagyobbak,
mint a symbolumok, melyekkel azokat ki szoktuk fejezni. Az így ve-
zetett növendék okvetlenül türelmes is lesz más emberek nézetei iránt;
nem fogja követelni, hogy az ő elvei és eszméi az egész universum
mértékei legyenek.

A művet néhány érdekes mutatvány zárja be Lily (15. század-
beli növelő) nyelvtanából, Comenius „Janua lingvarum“-ából, Pesta-
lozzi „A remete esti óráiból,“ végül idézetek vannak Colet-, Mul-
caster-től, Locketól és Wiese leveleiből.

F. L.

Report of the Worcester School 1875.

Worcester, 1876. 87 lap.

Marble P. Albert az éjszak-amerikai Egyesült-Államokban a
worcesteri iskolák kitűnő tanfelügyelője megküldötte nekünk fent
jelzett évi jelentését. Az érdekes füzetből kiemeljük a következőket:
Az iskola-székben következő bizottságok vannak: 1) iskola épületek-

re; 2) tankönyvekre és eszközökre; 3) tanítókra; 4) pénzárura felügyelő- és 5) kinevezéseket indítványozó bizottság. Az iskola látogató biztosok névsora a város rész és utca megnevezésével öt egész lapot foglal el.

A tanköteles gyermekek száma (5—15 évesek) 9,570; iskolák száma (elemi és felsőbb elemi és egy középiskola) 155. A tanítók száma 182; ezek közt 165 nőtanító. Beirt növendékek száma a községi iskolákban 9,666 (ezek közt 15 évet meghaladtak is.) Az iskola látogatás közép száma 92. 5%. De a közép iskolában 98. 1%-re tehető. Az iskola év tartama átlag 205 nap. Évi bevétel 153,210 $\frac{1}{2}$ dollár. Kiadás 153,210 $\frac{1}{2}$ dollár. A férfi tanítók havi fizetésének átlaga 169 $\frac{1}{2}$ dollár, a nő tanítóké 52 $\frac{1}{2}$ dollár. Egy tanuló iskolázása került átlag 14.83 dollárba és az iskola látogatás átlaga szerint 21.72 dollárba. 1875. nyitottak egy iskolát a varrás-tanításra, mely körül-belől 200 dollárba került, mely öszszegből az iskola maga behozott 175-öt. Voltak esteli rajz-tanfolyamok, továbbá díszítési rajz-tanfolyam és zene-tanfolyam.

Worcester (Massachusetts államban) ezelőtt százötven évvel kezdette meg a községi iskolák felállítását. Providence és Boston után az első, tehát általában véve a harmadik azon városok közt Worcester, mely elmondhatja, hogy ez a rendszer nem importált, hanem amerikai talajon termett s a nemzet geniusza melegén növekedett.

Két sűrűn nyomtatott lapot foglal el az iskola látogatás és mulasztás egyszerű és öszszehasonlító statist. kimutatása. Aztán jó az iskola költségek öszszehasonlító táblázata 1850—76-ig; ezt követi a tanulók szülei nemzetiségének és hazájának öt teljes oldalt elfoglaló táblázata, és tanítók díjainak kimutatása, 3000 dolláron kezdve le 500 dollárig. Az iskola butorokról, felszerelvényekről, kézi könyvekről, sat. szintén nagy gonddal készült, részletes kimutatás van, s az egészet befejezi azon kitüntetett tanulók névsora, a kik tanulásban és iskola látogatásban szorgalmasak voltak egész évben (az az 4 szorgalom-szakban), továbbá, a kik három és a kik két szorgalom-szakban jártak rendszeren iskolába. A kik csak egy szorgalom-szakban voltak szorgalmasak, azoknak nevei mellőzve vannak. Végül megjegyezzük, hogy Amerikában az isk. év (a miénktől eltérően) szorgalom-szakokra (terms) van osztva. A worcesteri termek következők:

1-ső term: 1875. nov. 29-étől tart 1876. febr. 18-ig; tehát áll 11 hétből.

2-ik. 1876. febr. 28-tól ápril 28-ig; áll 9 hétből.

3-ik. Május 8. jun. 30-ig; áll 8 hétből: és a

4-ik aug. 28-tól, 1876. decz. 2-ig; áll 14 hétből.

F. L.

Zur Psychophysik der Moral und des Rechtes (zwei Vorträge) von *Dr. Moriz Benedikt*, Wien, 1875.

A bécsi egyetem orvoskari tanára a német természet-tudósoknak 1874-ben Breslauban és 1875-ben Grazban lefolyt gyűlésén tar-

totta a fent jelzett két előadást. Szerinte az emberi-törekvés alap-törvénye: phisikai, szellemi, erkölcsi és aesthetikai létnek megőrzése és gyarapítása. Az egyénnek minden kedv- és kedvetlenség érzete a község jóllétéhez fűződik, mert a kedv és kedvetlenség ér-zeteinek egyensúlya törvényei, szemben a természet törvényeivel, az egyedi élet céljaival és a fajfentartása érdekeivel, szóval, az öszszes társadalommal szemben: ez egyensúly törvényei egyszersmind törvényei az erkölcsi-érzet egyensúlyának.

Ezen igazság felismerése nemzi a polgári és politikai erényeket és teremti a közügy iránti érzéket. Szerző azt vallja, hogy a nő alkalmasabb az ő egyedi kedv- és kedvetlenségi érzeteinek megfélézésére, mint a férfi; s ezért a nő emancipatio kérdésének olyatén megoldása, hogy a nő a közügyekben részt vegyen, erkölcsi haladás lesz.

A második előadás („Zur Anthropologie der Verbrechen“ czim-mel) az első előadásban kimondott kedv- és kedvetlenségi érzet egyensúlya törvényére támaszkodik. Az erkölcsi egyensúly törvények érzetében áll a jog érzet, mely ha teljes tisztaságra jut jogtudat-tá válik. Az eszményi-jog tartalma az erkölcsan parancsainak és tilalmainak öszszege.

Arra a kérdésre, vajjon rendes értelmi és motorikus képesség mellett föl lehet-e tenni vele született ethikai tompultságot: a közönséges rablók lelki állapotának szorosabb tanulmányozása után igennel kell felelnünk. Minden anthropologiai tény arra mutat, hogy a hátsó agykaraj az érzelem s egyszersmind az erkölcsi érzet székhelye. Kimondhatjuk, hogy a véteknek történelmi, nemzeti és topographiai oldala van. Ha pl. Dalmatiában 100,000 lakásra 46 erőszakos rablás esik, abból 45 eset az országot, a lakosok nemzetiségét, műveltsége fokát és traditióját terheli; ellenben értelmi- és erkölcsileg csak k. 6% esik az egyedek rovására. Minden cselekvésben több a szabadtalanság, mint a szabadság. Az embert igen sok tényező határozza. Mi hoszszas történelmi fejlődés gyümölcse vagyunk.

Bennünk nagy historiai munka van felhalmozódva; minden dúcz-sejtünk a fejlődés évezrei alatt lett azzá a mi. Az a momentán tudat, mintha mindenki szabadon birna választani a jó- és roszt között: semmi egyéb, mint önámítás, mert nem jut eszünkbe, hogy egy némely képzeleteink őseinknek és embertársainknak minő szellemi ránk hatása által merülnek fel és vetik meg tudalmunkban a lábukat.

A „jó és „roszt“ megfelel a „hideg“ és a „meleg“ fogalmának. Azoknak egyike sem ellentétes, hanem két oldalúan viszonyos fogalom.

Kétségkívül igen érdekes problémákat feszeget e két értekezésben szerző, melyek Queteletnek már a 30-as években megjelent művében (Über den Menschen) tüzetesen vannak tárgyalva. Azonban ugy tetszik, csak is impulsus adás végett vetette fel e kérdéseket,

mert különben nem érte volna be azokkal a sok helyett csak úgy oda vetett tételekkel, másra hagyva azoknak ethico-psychologiai indokolását és bizonyítását.

F. L.

A francia forradalom philosophiája.

Paul Janet: „*Philosophie de la revolution française*. Paris 1875.“
című művének ismertetése.

(Librairie Germer Bailliére)

A francia forradalom historiájának két korszaka van; egyik 1789-től 1848-ig, másik az 1848 utáni; amaz a föltétlen dicsőítés, vagy gyalázás korszaka; emez pedig olyan, a melyben már skepsis és kritika vegyül a dogmákban való hithez. Az első korszakban évről évre nő a politikai pártok s írók hevessége az ellenzés arányában; a második korszakban épen oly arányban hátrál a politikai dynastismus, lépésről lépésre, s visszavonul csaknem az ellenforradalom határáig.

A forradalom philosophiáját azon kitűnőbb írók nézetei alkotják, a kik e forradalom kitörése óta, megszakadatlan rendben, egymásután nyilatkoztak annak indokai felől; egyik egyben, másik másban keresvén a főfő indokokat; mindenik a maga szempontjából bírálgatta, helyeselte, vagy kárhoztatta, vagy magát a forradalom alapeszméjét, vagy ezen alapeszme életbeléptetésének módozatát.

E különböző álláspontu írók, illetőleg iskolák közül első helyen szólunk az úgy nevezett történelmi iskoláról, s ennek két, ellentétes nézetű képviselőjéről, u. m. Burke- s Fichte-ről.

Történelmi iskola, Burke, Fichte.

Burke az angol alkotmány történelmi fejlődésének analogiájából bírálja a forradalmat. Szerinte az alkotmányt historiai elv s tapasztalat szerint kell fejleszteni. Így tett Angolország, kivéve némileg azon egy esetet, midőn II. Jakabról azon nyilatkozatot tette, hogy elhagyta trónját, s ennél fogva helyébe ültette Mária-t és Vilmost. Igaz, hogy ezen eset eltér Anglia törvényes gyakorlatától, de az angol nemzet csak is kivételes esetnek tekintette ezt, mert az angol törvény és fogalmak szerint a dynastiának örökösnek kell lenni. Igaz, hogy Franciaország helyzete némileg különböző volt, mert itt, az idők folyamában kevés maradt meg olyan, a mire építeni lehessen, de mégis maradt valami, ezt kellett volna tovább építeni. Fő hibája volt a forradalomnak az úgy nevezett „emberi jogok“ metaphysikai proclamálása, a mi merő abstractiókra s szánandó tulzásokra vezetett. Először Burke, hogy az állam minden tagjának s illetőleg minden embernek joga van az igazságszolgáltatáshoz, munkája gyümölcsének élvezéséhez, családalapításhoz, gyermekei neveléséhez, s általában a maga jobblétének — mások kára nélkül — eszközléséhez.

Szerzőnk szerint nem lehet átlátni, mi különbség van e közt és a forradalom által kimondott emberi jogok elmélete közt, ha csak

az nem, hogy Burke hallgat a népsouverainitásról. Ezt valószínűleg azért hallgatta el, mert az angol alkotmány alapja kétségtelenül a nép souverainitás, és mivel, köztudomás szerint, Angliában is sok barátja volt a forradalom alapeszméinek, attól félték az angol conservatívek, hogy ha ezen eszmék a francia alkotmányban úgy testesülnek meg, hogy az öszszes nép lesz e jog birtokosává, majd az angol nép is így kívánja alkalmaztatni, s az alkotmányt módosíttatni. Egyébaránt:

a mi ezen emberi jogokat illeti: azok kétfélék: u. m. köz- és magánjogi természetűek. Ámbár igaz, hogy hiba volt azoknak ily metaphysicus, vagy absolut felállítása, a mely, ha talán éppen lehetlenné nem tette is azok megvalósítását, életbe léptetését, de megnehezítette: de ez végre is a methodus kérdése. Kétségtelen, hogy ha a forradalom nem volt is képes a maga emberi jogaiból állandó közjogot teremteni, de az általa felállított magánjogi elvek örök időkre érvényeseknek bizonyultak, a melyeket mind az 1814. charta, mind az 1851. évi alkotmány respectált, és a melyek azóta Európa minden civilizált államának codexeibe bementek.

Kétségtelenül jobb lett volna a különböző érdekelt felek közti békés compromissumra alapítani a francia szabadságot, vagyis, mint Angliában történt, folytonosan fejleszteni; de a kritikásoknak is meg kell vallaniok, hogy ez, a francia viszonyok közt lehetetlen volt.

Igaza van Burkenek, midőn mondja: „semmiféle intézmény nem törölheti el azon sajátságokat, melyeket részint maga az isten teremtett, részint a természet, nevelés és szokások hoztak létre.“ De Franciaországban más volt a helyzet. Itt már rég megsemmisített a királyság minden elemet, a mi valami szabadságot képviselhetett volna, u. m. papságot, aristokrátiát, municipalitást etc.; itt már teljessé tette a királyság az egyenlőséget (a szolgaságban); tehát a forradalomnak nem lehetett más kiinduló pontja, mint az egyenlőség. Ha lehet — a mint hogy lehet is — a francia forradalomnak szemrehányást tenni tulzásaiért, idealismusaért, ezt legkevésbé teheti egy angol ember.

Nagy hiba az ángolok 1688. évi forradalmát mutatni fel minta képpen, mert az ángolok is nem 88-ban, hanem 1640-ben kezdték; ők is kivégezték királyukat, s alapítottak republikát, majd katonasuralom alatt éltek, végre a reactioba rohantak, s csak 88-ban lettek okosabbakká. A francziák is okosabbak voltak 830-ban. Továbbá az 1688. évi forradalmat jóformán csak a vallási és a választói jogokon ejtett sérelem okozták; ellenben Franciaországban számtalan sok sérelem volt; a feudalismus, a feudális urak politikai jelentőségének elenyészte után is folytatta viszszaéléseit; XV. Lajos állította viszsza azon régi törvényt, mely szerint csak nemes lehet katonatisztté. Végre maga azon körülmény, hogy a francia forradalom 200 évvel jött az ángol után, természetesen tette azt sokkal dühösebbé; mert azóta a nép alsó rétegeihez is elhatottak a felvilágosodás eszméi, a melyek sokszorosan fokozták az elnyomás elleni gyűlöletet.

Fichte.

Fichte egészen philosophus módon fogja fel a forradalmat. Sze-

rinte minden forradalomnál fő dolog annak legitimitása és bölcsesége, vagy is czélszerűsége. Amazt a morál, ezt a psychologia szempontjából kell megítélni. E szerint míg Burke mindent a historiára épít, Fichte egészen elveti ezt, csak a tiszta én-ből indul ki, s ha szól is tapasztalásról, ezen nem az életből és történelemből meríthető tapasztalást érti. Szerinte semmit sem ér, ha tudjuk is, hány nagy monarchia létezett, vagy hogy: mikor volt a philippii csata; az igazi tapasztalás a psychologiai, u. m. „az emberi lélek tapasztalati megismerése; csak így lehet helyesen, és minél kevesebb csalódással ítélni; a közönségesen ugynevezett historiában nem láthatunk semmit.“

Fichtenek a forradalmat tárgyaló történelmi műve csak a legitimitás körül forog. Azt pedig Rousseau Contrat socialja szerint fejtegeti, még pedig úgy, hogy „nem kell kérdezni, hol kötöttet vala ilyen szerződés; maga Rousseau sem úgy értette azt, hanem csak mint ideált tekintette. Fichtenél ez a fő kérdés: Van-e valamely népnek joga kormányát megváltoztatni? Felelet: Van, mert a változtatlanság ellenkezik a tökélyesbüléssel; minden népnek joga van elhárítani minden akadályt, a mi gátolja jóllétének fejlődését. Másik lányszem Fichte okoskodásában ez: Mindenkinnek joga van kivonni magát azon társadalomból, a melybe belépett, egyeseknek úgy, mint nagy tömegeknek; ha egy tömeg kilép, vagy p. o. ha egy egész nép kilép fejedelmével kötött szövetségéből: ez a forradalom.

Fichte kitér a nehézségek elől, a helyett, hogy azokat megoldaná. Mert igaz ugyan, hogy, in abstracto, minden népnek joga van rendelkezni magáról: de most már egy nép sincs többé ily képzett természeti állapotban, hanem bizonyos politikai és polgári törvények alatt él, melyeket nem lehet a törvényes tényezők hozzájárulása nélkül megváltoztatni. E törvényeket megváltoztatni is csak úgy lehet, ha az emberek elismerik annak mostani fennállását. Abstrakt fogalom szerint igen is lehet egy souverain egy öszszegyült nép, de positív törvények szerint csak a törvényes constituensek öszszesége alkothat és változtathat törvényt. E nehézségeket kikerülte Fichte. Ő teljesen egynek veszi a törvények megváltoztatásához és a forradalomhoz való jogot. Nem látja, hogy a francia forradalom fő kérdése ez volt: miképpen lehessen kijutni egy ártalmassá vált törvényes állapotból, midőn a törvényes constituensek nem akarják ezen változtatást.

Mind a népfőlség, mind a historiai jog elméletének oly tulsága, a milyét ezen két irónál látunk, egyformán absurdításra vezet. P. o. ha Fichte szerint korlátlan a népfőlség, minden képviselőválasztás alkalmával föl lehetne forgatni minden létező intézményt; minden új országgyűlés tabula rasát csinálhatna, holott ez polttikai képtelenség, mert maga azon választási actus is, a mely ezen gyűlést teremtette, egy előbbi törvény folyamánya; a multtal teljesen szakítani: képtelenség. A historiai jog merev elmélete — Franciaországban — éppen ilyen képtelenség, mert a királyság, abusus által, tapodta el az előbbi intézményeket és hogy ha csak azért, mert ekkor valóban létezett,

historiai jog tényének vennénk az abszolút királyságot, ezen jogon vehetnénk historiai multnak, s ténynek minden olyan forradalmi állapotot, a mely már átlépte létezésének első stadiumát.

Ha ezen elméleteket a francia forradalomra alkalmazzuk, ily eredményre jutunk: a francia abszolút királyság, miután már minden lehető eszközt megpróbált, s egyikkel sem ért célzt, maga folyamosdott a nemzetgyűléshez, s ezzel nyiltan megvallotta, hogy maga már képtelenné vált a kormányzatra; s maga által a gyűlés összehívása által tetteg lemondott az abszolút hatalomról; midőn a felelősség egy részét átruházta a nemzetre, egyuttal átruházta a hatalom egy részét is. Másfelől, minthogy az állam megmentése csak a feudális előjogok eltörlése által volt lehetséges: ezen eltörlés is már előre ki volt mondva a gyűlés összehívásának ténye által. Ez a francia forradalom sarkpontja.

Mysticus iskola, St. Martin, De Maistre.

E két író egyezik anynyiban, hogy mindenik a gondviselés közvetlen beavatkozásának tekinti a forradalmat. Különböznek pedig egymástól anynyiban, hogy St. Martin philosophusabb, nyiltabb, s barátja a forradalomnak, De Maistre pedig éppen ellenkező. Amaz szerint a forradalom rendeltetése volt egy új, észszerű vallást teremteni a dolgok egészen új rendjével együtt; emez szerint pedig azért küldte a gondviselés, hogy ez által győzze meg a világot az egyház régi rendszere visszaállításának szükségességéről.

St. Martin szerint ez nem csak a francia nép, hanem az összes emberi nemzet forradalma, a melyen minden lépten nyomon látszik a gondviselés keze; ez: az utolsó ítélet kicsinyben. Franciaország lakol legelőbb, s nagy mérvben, mert ez volt legbűnösebb. Nem a XVIII. század philosophiájáért való bűnhődés ez, hanem a cath. papság által teremtett bálványimádásért. Legtöbbet is szenved a papság. A nemességet már régen tönkre tette az abszolút királyság; a papságnak pedig a forradalom adja meg a kiérdemelt halált. A papságnak van legtöbb bűne a forradalom okainak összehalmozásában, mert mig mindig isten nevéet hordta szájában, tulajdonképpen magát imádatta és gazdagítottatta; a szent könyveket a zsarolás tariffájává aljasította. Ennél fogva a forradalom egy nagy expiatio. A gondviselés előtt a dolgoknak nem neve fontos, hanem lényege. A XVI. század vallásháborúi csak névszerint voltak vallásháborúk, voltaképpen politikai küzdelmek voltak; a forradalomnak pedig csak neve politikai, lényege pedig vallási. Isten ezen művének végeztélja: az embereket az igazi vallásosságra vezérelni.

De Maistre határozott ellensége a forradalomnak. Szerinte ez tisztán rossz, merőben: a sá tán műve. Az isteni gondviselés, a francia nép bűneinek megbüntetése céljából, megengedte, sőt akarta, hogy a sá tán ezt létre hozza, azért, hogy az embereket eszökre térítse. Mert a francia nép igazi missioja: keresztyénnek lenni, s e missioját tagadta meg a XVIII. század philosophiájában. És midőn

az egész ország lakol, fölmerül a kérdés: ártatlanul lakol-e? Nem, mert az egész nemzet vétkes a király kivégeztetésében. És az isteni büntetés csodálatosképpen igazságos; e nép mintegy maga bevallotta bűnösségét, maga büntette meg magát méltóképpen a terrorismusban, a melyhez egy despota monarcha büntetése sem hasonlítható. A büntetés, a melyet a francia nemzet kiérdemelt, csak így, önmaga által kiszolgáltatta volt ily rettenetesen moralis hatásu. Ellenforradalmi hatóságnak nem lehetett volna ily hatása, mert annak tagjai ellenpárti emberek lévén, mindenki azt mondhatta volna: „ellenségei, azért büntetik ily iszonyuan.“ De még a legzsarnokibb törvényes kormány is képtelen oly meszsze menni, mint a véremberek mentek. Azonban e véremberek nem csak a hóhér törvényes munkáját tették fölslegessé, hanem „Franciaországot is megmentették.“ Igen, mert miután már létrejött a forradalom, egyedül a rémuralom menthette meg mind Franciaországot az invasiótól, mind a monarchiát, s csak Robespierre pokoli genieje tehetett ily csodát.“

De Maistre nem csak a theokratiko-mystikus, hanem a historiai iskolának is híve, s e tekintetben emelkedettebb, mint Burke. De Maistre szerint sem lehet a társadalmakat holmi metaphisical eszmék szerint teremteni újjá, mert mint az előhaladás, úgy a hanyatlás tényei is a multak logikai következményei. Ő, e tárgyról való eszméit noha kissé paradox módon, de nagyon érdekesen fejtegeti. P. o. „alkotmányt nem lehet teremteni egy határozat által; a népek jogait nem lehet megírni; minél többet irunk rólok, annál gyengébbek azok; egy nép sem adhat magának szabadságot, ha nincs meg neki az a szabadság; nagy dolognak soha sem volt a kezdete „nagy.“ Szerinte az emberi jogok proclamálása volt a forradalom főfő hibája, mert: „a földön tulajdonképpen nincs ember, csak francziák, ángolok, németek, olaszok. stb. vannak; én egész életemben nem láttam embert.“

A mi illeti De Maistre-nek a vallásra vonatkozó okoskodását s jövendölését: igaz, hogy a forradalmi jogokat lehet nevezni providentialis eseménynek, sátáni műnek, és expiationak a multak bűneiért. De az ezekből elvont jövendölés egészen más kérdés! Mert a dolgok eddigi folyama ellenkezőt bizonyít. A régi catholicismus dogmái hitelének fölujtására irányzott minden törekvés meghiúsult, s azt lehet várni, hogy azon dogmák tekintélye koronkint kisebb lesz. A nélkül, hogy biztosan meghatározni lehetne a forradalom eszméinek tisztáztatását, megneemesítettését és elterjedését, mint azoknak, a vallás érdekében visszavonatasát.

De talán mégis megvalósulhatnak ezen proféták eszméi, csak-hogy más alakban, mint a milyenben ők gondolták. Nem lehetetlen, hogy az egyház, mostani nagy küzdelmének bevégeztével, nem találja többé magával ellentétesnek a modern szabadságot, sőt erre fog támaszkodni, a mikor aztán annál nyomatékosabb actiót fejthet ki. Meg

lehet, hogy a lelki világban forrongó vallási eszmék fognak találni magoknak egy tömörülési pontot, p. o. a régi ker. egyházat. De, hogy magunk is a jövődőlés terére ne tévedjünk, csak enynyt mondunk: „Az európai világ, ha nem akar úgy elpusztulni, mint a római, t. i. a régi római, szükség, hogy találjon fel valami olyan vallási symbolumot, a mely kiragadhassa a lelkeket a mostani két nagy veszélyből, u. m. a brutális atheismusból s a bálványimádásból.“

A mi illeti De Maistre másik okoskodását (nincs ember): ennek igazságán nagyon is lehet kételkedni. Mert avagy leheteflénség-e, hogy legyen a földön valahol olyan nép, a mely a társadalmi különbségek tényeit általános eszmékre vigye vissza; nép, a mely az egyetemes elibe tegye a részletesnek, az eszményt e ténynek; a mely az emberben inkább azt keresi föl, a mi közös tulajdon, mint a különbségeket; a melyet inkább érdekel az, a mi megvan; a mely, az ész előnyére, lemond a traditiókrul. És ha van olyan nép, a mely látja, hogy az eszmék fejlődése daczára is szaporodnak a visszaélések, és e nép, a visszaéléseknek ellenszegülve, az egyetemes jogokra hivatkozik, proclamálja az emberi jogokat, avagy nem a maga traditióját követi-e a nép: a maga különös természetének, geniusának hódol-e?

Ne féljünk e theokratikus férfiak ellenére is megdicsérni a forradalmat azért, hogy ki merte kiáltani az emberi jogokat. Nem gyalázzuk mi azokat, a kiknél a szabadság = örökség, sőt előnyösnek tartjuk azok helyzetét. De miért ne törekednék az ember megvalósítani az emberiség ideálját. Hiszen, az isten, midőn embert teremtett, nem francziát, orosz, vagy ángolt, hanem embert teremtett a maga képére és hasonlatosságára. Mind a keresztyénségnek, mind a philosophiának természetére tartozik, hogy az emberiségnek egy közös típusát, eszményét vegye föl; s a forradalom nem abban hibázott, hogy proclamálta az emberi jogokat, hanem abban, a miben a középkori keresztyénség, hogy tüzzel, vassal erőszakolta magát az emberekre.

Alkotmányos iskola, Mme Staël, Thiers, Mignet.

Ezen iskola abban különbözik mind a historicustól, mind a theocraticustól, hogy midőn ezek határozottan elvetik a forradalmat, az alkotmányos iskola, midőn egyfelől kárhoztatja annak visszaéléseit, tulzásait, magát a forradalmat védi kisebb nagyobb bátorsággal, de ugyanazon elvből. P. o. Mounier, a ki mindjárt az oktoberi nap után bucsut vett a nemzetgyűléstől, kárhoztatja ugyan a tulzásokat, de határozottan elítéli a régi rendszert, s azt visszaállíthatatlannak mondja. Ilyen álláspontja van Staël aszszonynak is. Ő két körülményt emel ki, u. m. 1) Franciaországban a szabadság régi, a despotismus újabb; 2) 1789 előtt nem volt politikai alkotmány, ehhez pedig minden népnek joga van. És így, ha lehet szó erőszakosságról, bitorlásról, e vád nem a forradalmat, hanem a királyságot illeti; az 1789-ki nemzedék, nem csak a természeti jog, hanem a historiai jog alapján is állt, az az arra visszaállt.

Noha idealis Staël aszszonynak azon állítása, hogy minden nép-

nek joga van alkotmányhoz; másfelől hiba volna megtagadni magát az ennek alapjául szolgáló elvet. Igaz ugyan, hogy az a legjobb alkotmány, a mely a meglevőből historailag fejlődik a kor kívánalmai szerint: de a szerint kell lenni valaminek, a mi fejlődhessék; és ha semmi sincs, nincs mit fejleszteni, hanem teremteni kell. A forradalom ellenségei gunyosan hivatkoznak a francia nemzetnek azóta csinált egy tuczet constitutiójára; s igazságuk van, ha az ezekben felállított abstract elméleteket gunyolják, de azt nem gondolják meg, hogy mindezen alkotmányokból ment át az életbe egy-egy elv, p. o. az önadóztatás joga, a képviselő elmélete, a hatalmak elkülönítése a városi és departementalis önkormányzat stb. Vagyis 1789 óta képződött politikai traditio, a mi addig nem volt, tehát teremteni kellett, a mi nem történhetett másként, mint forradalom által.

Ez volt a restauratio korában az alkotmányos iskola véleménye. Ezen alkotmányos iskola kiváló képviselői Thiers és Mignet, amaz egy nagy eposszerű műben, ez pedig egy rövid, de velős munkában bírálgatja a forradalmat.

E két író nem indul ki holmi philosophiai abstractiókból, nem teszi jelszavává a szabadság, egyenlőség s testvériséget; ők nem akarnak egyéb lenni, s nem is voltak egyéb, mint historicusok. De mégis van művekben egy uralkodó eszme, u. m. a forradalom védelme. sőt dicsőítése annak legtulzóbb és legrettenetesebb phasisaiban is. Szigoruan elítélik a forradalom bűneit, de védik Franciaország érdekeit; elkárhoztatják a jakobinusok dühösségeit, de nem kárhoztatják a dictatorságot, mint a mely nélkül lehetetlen lett volna Franciaországot megmenteni az invasiótul. E merész eszméknek higadt mérséklettel előadása bámulatosan kedvező hatást tett a francia nemzetre, mert e nép bálványozza a forradalmat, s örült, midőn azt most igazolva látta az ellene emelt tömérdek vád ellenében. Mert hát a restauratio korában divat volt a királpártiak, még a mérsékelt királpártiak körében is esztelenségnek és bűnnek nevezni a forradalmat, mint egy részeg nemzet művét.

E két író védelme e kettőre reducálható: 1) a forradalom tulzásait az udvar és a kiváltságosak pártja provokálta; 2) hogy az invasio tette elkerülhetlenné a dictatorságot.

Elvitathatatlan, hogy az alkotmányozó gyűlés tagjai többségének politikai tapasztalatlansága egyik tényező a tulzásokban, de mégis igaz, a mit ezen írók mondanak az udvarról és pártjáról, mint provokáló félről, s rá hárul e felelősség fő sulya. E felelősség kiterjeszhető a forradalom előtti időkre is, mert a forradalmakat meg lehet előzni böles intézkedések által. Meg is próbálták ezt Thurgot, Malesherbe és Necker, de az udvar megbuktatta őket. Ki nem tudná, hogy a két első rend makacsul vonakodott egyesülni a 3-ik renddel, és hogy jul. 14-én már megkezdett a kivándorlás. Ha kárhoztatást érdemel is a jul. 14-ki vérontás, s az oktob. 5-ki botrány, ki nem

tudná, hogy ezeket az udvar provokálta. A mily igazán mondja Mignet, hogy XVI. Lajos alkotmányos királynak született, éppen oly igaz, hogy neje éppen ellentéte volt. Éppen így állunk az invasioval is. Sokan állítják, hogy Európa nem fenyegette Franciaországot. Legyen, de az igaz, hogy Franciaország fenyegetve hitte magát. Igaza is volt, mert ott voltak Koblenzben a menekültek, támogatva Európától, s házról házra jártak a kivándorolt hercegek, segílyt kérni Franciaország ellen. Ebből származott a terrorismus. A terrorismust sokan egyoldaluan fogják fel; egyik felekezet csak a haza megmentőjét látja benne; másik pedig csak az iszonyu vérengezést. Amaz elfelejti, hogy a vérengezés iszonyu bűn volt; emez pedig, hogy a terrorismus mentette meg Franciaországot. A jólléti választmányt dicsérni is lehet, elátkozni is. A kik csak az ország megmentőjét látják a terrorismusban, elfelejtik, hogy iszonyu következtetésre jutnak, midőn a bűnt is helyesnek vallják, ha hasznos. E két író nagy szolgálatot tett, midőn kimagyarázták a tények okait, de mégis hibába estek, midőn, bizonyos mértékig, a rosztat védik a jóért, a mit eszközölt. Es e hibába azért estek, mert azt hitték, hogy a mi történt, az mind szükségesképpen történt, másképpen nem történhetett volna.

Igaz, hogy a jólléti választmány nagy szolgálatot tett a nemzetnek, de nem áll az, hogy ezen eredmény emberibb módon is elérhető nem lett volna; mert valamint az anarchiának, úgy a despotismusnak is vannak fokozatai. A historiának joga van megmondani, hogy: ez, így nem jól történt, ha bár nem tudja is megmondani azt, hogy miképpen kellett volna. E két író tévedésének másik oka az, hogy az ő korukban még nem jutott el Franciaország a kritika korához, és midőn a forradalom ellenségei szenvedélyesen támadták azt meg, ők éppen ily szenvedélyesen védelmezték.

Ladányi Géza.

(Folytatása követk.)

A muzeum régiségtára t. cz. látogatói előtt feltűnhetik, hogy mindjárt az első szobában, a melyben a jelen rendezés szerint főleg az őskori, vagy ha úgy tetszik, a történelem előtti tárgyak vannak kiállítva, a szekrények nagyobb része üres. Ez azért van úgy, mivel muzeumunk tekintélyes kiállítvánnyal kívánván részt venni az anthropologiai nemzetközi congressus tárlatában, a hiányzó tárgyakat mind felküldötte Budapestre.

Hízeleghetünk magunknak, hogy kiállítványaink méltó feltűnést fognak okozni, egyfelől azért, mivel igen sok erdélyrészi lelhely képviselőit mutatja bé, másfelől mivel kivált bronz, réz és esereptárgyakban feltűnően sajátosság és felette érdekes alakokat nyújt, köztök nem egy unicumot is. A kő tárgyak igaz, hogy többnyire aránylag ifjak, de érdekes mutatványait adja annak, hogy e vidékek őslakói, mily sikerrel helyettesítették a nálunk nem igen előforduló kovát itteni keményebb és lágyabb kőnemekkel.